

УДК 811.163.41'35

371.26-057.875

https://doi.org/10.18485/kij.2017.64.3_4.6**ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ***Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 28. 10. 2017.

Прихваћен: 13. 12. 2017.

СЛОБОДАН Б. НОВОКМЕТ**Институт за српски језик САНУ
Београд

ПОЗНАВАЊЕ ПОМОЋНИХ ИНТЕРПУНКЦИЈСКИХ ЗНАКОВА КОД СТУДЕНАТА ***

У раду анализирамо колико наши студенти познају помоћне интерпункцијске (правописне) знаке и како их именују. Један број знакова наш правопис именује као помоћне интерпункцијске знаке и неки од њих немају стабилне термине. Занимало нас је колико студенти српског језика препознају ове знакове и које све различите називе за њих користе. Истраживање је спроведено као анкета, у којој су прво учествовали ученици средњих школа, а крајњи циљ рада је да се понуди упоредна анализа ученичких и студентских одговора и изведу закључци у вези са остваривањем резултата наставе правописа у средњим школама и на студијама српског језика.

Кључне речи: правопис српског језика, помоћни интерпункцијски знаци, студенти, акценти.

1. Уводна разматрања

1.1. У раду „Познавање помоћних интерпункцијских знакова код ученика средње школе” (објављеном у часопису *Књижевност и језик* LXIV 1–2) циљ нам је био да покажемо колики је степен препознавања помоћних интерпункцијских знакова код српских средњошколаца (ученика гимназије), односно да проверимо како их ученици номинују и колико на ту номинацију утичу тзв. спољашњи фактори, који нису строго у вези са образовним системом, као што су интернет, медији и сл. С тим у вези, дошли бисмо и до закључка колико се успешно остварује и конкретизује настава правописа у наставном програму за средње школе и

* brboricv@eunet.rs

** Slobodan.Novokmet@isj.sanu.ac.rs

*** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку и технолошки развој Републике Србије.

колико је за извођење ове наставе значајан спој „теорије и праксе” (Дешић 1994: 30). Закључци су били, у најмању руку, занимљиви и показивали су да се настава правописа¹ у средњошколској настави кроз актуелни план и програм остварује редовно, али не увек систематично и доследно.²

1.2. Иако су ученици показали генерално задовољавајуће познавање већине помоћних знакова који су били задати у анкети,³ налазећи чак и креативне синониме да их опишу (нпр. *угласте заграде* ученици су именовали и као *квадратасте, усправне, угаоне, дебеле*, док су *знак за дужину/генитивни знак* именовали и као *степен, акценат, кров, квачицу, кућицу, капицу, циркумфлекс* и сл.), неки помоћни знаци задавали су им више проблема од осталих, што генерално говори о потешкоћама у вези са реализацијом ове наставне јединице, „чиме се крши наставни план и програм, али и ученици остављају без елементарних знања” (Брборић 2004: 45). Тако су ученици најслабије знање показали код акценатских знакова, што може бити последица и тога што се ученици са акценатским знаковима упознају у осмом разреду основне школе (укључујући ту и генитивни знак), након чега је упитна њихова даља обрада, систематизација и утврђивање у средњој школи (иако је по наставном програму предвиђен акценатски систем у средњошколској настави, у првом разреду предвиђена је наставна јединица *служење речником за утврђивање правилног акцента*). Ово за последицу може имати поводљивост за често погрешном акцентуацијом која се јавља у данашњем телевизијском и радијском програму и немогућност ученика да је препознају, укажу на њу или је у будућности као професори, предавачи и лектори отклоне. Такође, забрињавајуће стање у вези са наставном акцената ученици су показали често и у немогућности не само да правилно именују акценат (заменејујући нпр. краткоузлазни и краткосилазни) већ и да правилно графички представе знак који га обележава. Такође, као чест проблем показало се и мешање помоћних правописних знакова са оним функцијама које ти знакови имају у математици и другим дисциплинама и наукама (што је карактеристично за знаке упућивања и порекла). Закључак је да „анкета показује како је потребно уложити додатан методолошки напор у образовном процесу како би се обезбедио потпуни континуитет и уједначеност наставе правописа” (Брборић, Новокмет 2017: 216).

1.3. Једну комплетнију и општију слику о познавању помоћних интерпункцијских знакова у српском образовном систему (на средњошколском и факул-

¹ Нпр. у гимназији општег типа ученици имају по четири часа недељно у сва четири разреда, на годишњем нивоу, ученици првог разреда гимназије општег типа имају 148 часова матерњег језика, ученици другог разреда 140, ученици трећег разреда 144, и ученици четвртог разреда имају 128 часова (Марковић 2016: 7).

² Што се тиче програма наставе правописа у средњој школи, за прави разред је намењено служење речником за утврђивање правилног акцента; основни принципи правописа и служење правописом; у другом разреду раде се правописни знаци и скраћивање, док је за четврти разред предвиђена интерпункција и систематизација градива.

³ Анкета је обухватила укупно 78 ученика другог и трећег разреда Девете београдске гимназије „Мика Петровић Алас”. Истраживање је обављено у јесен 2016. године.

тетском нивоу) употпунићемо овим радом, чији је циљ да исту анкету анализира и код студената Филолошког факултета Универзитета у Београду и Педагошког факултета у Бијељини⁴ и пружи упоредно сагледавање проблема на средњошколском и високошколском нивоу, чиме можемо доћи и до закључка о томе колико ученици/студенти уче, савладавају и практично користе/примењују *Правопис* и да ли довољну пажњу посвећују употреби основних и помоћних интерпункцијских знакова.⁵

Да се подсетимо, од студената Филолошког факултета у Београду и Педагошког факултета у Бијељини смо (као и од средњошколаца) тражили у анкети да именују следеће знакове, по могућности и са више различитих назива:⁶

...	три тачке
'	апостроф
^	генитивни знак или знак за дужину
*	звездица (астериск)
°	степен
=	знак једнакости, једнако
≈	удвојена тилда
< >	знак порекла
→ ←	знак упућивања
#	тараба
&	међународни знак за и
/	коса црта

⁴ У анкети је учествовало укупно 144 студента, 90 у Београду и 54 у Бијељини. Сви су били студенти прве године и то је, бар тако мислимо, основни разлог што њихово знање није пуно боље од знања ученика средње школе.

⁵ Треба нагласити и да је настава правописа, осим у средњим школама, често занемарена и на друштвеним факултетима, као што су Филолошки или Учитељски, где би требало да буде део редовног наставног програма. Иако се настава правописа прожима кроз друге предмете, ипак као самостални предмет на Катедри за српски језик Филолошког факултета уведена је по новом наставном плану и програму тек 2007. под називом *Правопис српског језика*.

⁶ Ученици су имали захтев да на анкетном листу поред интерпункцијског знака напишу његов назив, тј. да напишу онај назив који знају и онај назив за који су чули, дакле, могли су за један знак написати један или више назива. Укупно је било 18 интерпункцијских назива и четири акценатска знака.

()	обла заграда
[]	угласта заграда
{ }	витичаста заграда
≠	неједнакост
%	процент
‰	промил
акценатски знаци (обележити и именовати четири акцента српског језика)	

2. Анализа анкете

2.1. *Три тачке (...)*, или тротачка, јесте знак који су средњошколци без проблема идентификовали (96% тачних одговора), а слично је било и међу студентима – укупно 96,5% тачних одговора. Неки од понуђених (нетачних) одговора били су и: *недовршеност реченице, знак за наставак, итд., три тачкице, знак прекида, знак за наставак, наставиће се, и тако даље*. Иако у средњој школи нисмо имали ниједан одговор *знак прекида*, међу студентима смо их добили тек два, а укупност одговора показује нам да су студенти упознати и са функцијом овог знака, што је исказивање изостављеног или недореченог текста. Код *апострофа (')* студенти су показали благу предност, 90% тачних одговора, насупрот такође добрих 77% код средњошколаца, међутим и код студената, као и код средњошколаца, има примера мешања *апострофа* са запетом (зарезом), тако да смо добили и неколико одговора: *зарез, запета, наводник, знак навода* или чак *изоставник* (два одговора), што је обележје хрватског језичког стандарда. Мешање са запетом и није тако необично ако узмемо у обзир да је и *апостроф* знак који се често у текстовима погрешно употребљава.

2.2. *Генитивни знак* или *знак за дужину (^)* задавао је више проблема студентима, слично као и средњошколцима, свега 16% студената дало је тачан одговор, насупрот 5% колико смо добили код средњошколаца. Студентски одговори су такође разноврсни, најчешће нису остављали никакав назив, а онда када јесу, то су били: *знак за степен, корета, капица, наредни знак, акценат, дужина, кућица, кукица, надређени знак, наредни знак за палаталност, угласти знак дужине, операција квадрирања* и сл. Иако је код средњошколаца предњачио одговор да је у питању знак за степеновање, ипак већина њих, као и велики број студената, нису оставили никакав одговор на овај захтев, иако би требало да буду упознати са њим по програму за осми разред основне школе. *Звездица*, или *астериск (*)*, јесте следећи знак у нашој анкети на који су студенти генерално дали тачан одговор – 87% тачних одговора у поређењу са 91,5% код средњошколаца. И овде су студенти препознавали једну од функција овог знака, па је доста одговора гласило и *фуснота*, али имали смо и његово замењивање са знаком за

множење у математици тако да је неколико одговора гласило: *множење, знак за множење, пута у математици*, иако је било очигледно да се анкета односи на правопис. Неки од одговора били су и: *хипотетички облик* (што је једна од употребних вредности знака у лингвистичким текстовима у којима се реконструирају старији облици речи), *хипотеза, непотврђено, неправилност, дијатеза*.

2.3. Знак за степен ($^{\circ}$) студенти су добро идентификовали, потврђујући то са 88% тачних одговора, на супрот нешто мањих 72% средњошколских. Међу добијеним одговорима примећујемо и два која кажу *знак за вокалност* или *целијус, знак за одређивање температуре*. Очекивано, *знак једнакости (=)* има стопу препознавања од 100% и код студената и код средњошколаца, варирају само називи од којих је најчесталији *знак за једнакост*, а заступљени су и: *једнако, једнакост, знак једнакости, знаком једнако, једнако је*. Знак *удвојена тилда (\approx)*, којим се најчешће у лингвистици означава замењивост (алтернација) речи и израза, код ученика и студената познат је углавном по својој математичкој функцији. Тако га 75% студената идентификује неким називом који има везе са приближном вредношћу, дакле: *знак за приближну вредност, приближност, приближно, приближна једнакост, знак приближне једнакости*, док је 83,5% ученика средњих школа такође изабрало *приближно једнако* и *приближна једнакост* као најчешћи одговор. Неки од забележених студентских одговора су и: *сличност, подударност, еквивалентност, знак бесконачности, варијабилност*.

2.4. Проблем са *знацима порекла (< >)*, који у лингвистици имају значење „даје” или „постаје од” (при дијахронијској реконструкцији различитих облика), у анкети коју су попуњавали средњошколци испоставио се у искључиво идентификацији њихове математичке функције, тако да су предњачили одговори: *мање/веће, веће од/мање од* и сл. Слично је било и са студентским одговорима, више од 90% њих гласило је *знак за мање и веће, мање од/веће од* и сл. (поред нпр. *смер гласовних промена, знакови за упоређивање*), међутим, добили смо и 8,33% тачних одговора (*знакови потицања, даје, знакови порекла, потиче од, смер настајања* и сл.), што упућује да су неки студенти, иако мали број, ипак упознати са њиховом употребом у лингвистичким текстовима. *Знаци за упућивање ($\rightarrow \leftarrow$)* наишли су на различите студентске интерпретације, међу којима је предњачио одговор – *стрелице*. Међутим, знајући да се знаци за упућивање у лингвистичким текстовима користе за означавање развојног језичког процеса, наметнули су се одговори (укупно њих 24,3%) које можемо прихватити као исправне, нпр.: *следи/претходи, прелази у/постаје од, стрелице указивања, тежи/произлази, развија/потичање*. У одговорима средњошколаца је ипак доминирао *стрелице* (преко 73%), са врло ретким одговорима *следи, следи из* и сл.

2.5. Знак *тараба (#)*, познат и под интернационалним називом *хештег*, именован је тако у 96% анкета које су попуњавали средњошколци, док се њих 10% одлучило за други назив – *хештег*. Студенти су показали слично препознавање овог симбола који се користи у дигиталној комуникацији, 84% студената назвало га је *тараба* (док су неки писали и одговор *тарабица*), док је само 2% понудило и допунски одговор – *хештег*. По питању међународног знака за

везник и (&) или *амперсанд*, занимљиво је да смо добили готово истоветне резултате, и студенти (75,6%) и средњошколци (74,5%) именују га најчешће као „и”, док је нешто мањи број одговора *and*. Ту су и одговори типа: *знак за повезивање, везник* и сл., а занимљиво је да је врло мали број студената (свега двоје) написао *амперсанд* (док је код средњошколаца тај проценат био 4%). Знак *коса црта (/)* пружио нам је готово идентичне проценте тачних одговора код студената (69,4%) и средњошколаца (67%), с тим што су студенти понудили нешто шири опсег синонима: *повлака, коса линија, раздела линија, односно, или, кроз, подељено, разлика, знак дељења* и сл. Неадаптирани англицизам *слеш*, који је био заступљен у готово 32% одговора ученика другог разреда гимназије, не појављује се ниједном у студентској анкети, што нам можда говори о већој свести студената филологије о малом степену заступљености неадаптираних термина у српском језику.

2.6. Ако као тачан одговор за следеће питање у анкети прихватимо *обле заграде* (), онда долазимо до податка од свега 3,4% тачних одговора код студената, наспрот још нижих 2% код средњошколаца. Међутим, сви студенти су, слично средњошколцима, овај знак идентификовали као *заграде* (са мањим варијацијама у називу), што је било и очекивано с обзиром на њихово искуство са математиком и физиком, нпр. два најчешћа одговора била су *заграде* и *мале заграде*, док је на трећем месту – *обичне заграде*, а бележимо још и одговоре *отворена и затворена заграда, средња заграда* итд. *Угласте заграде* [], које служе за уметање текста или напомене, податка, допуне неком тексту, наишле су на слично, али ипак другачије распознавање ученика (58%) и студената (51,3%), дакле ученици средње школе показали су нешто боље знање о номинацији овог знака, и то захваљујући ученицима другог разреда (73%). Остали одговори студената су такође разноврсни: *коцкасте заграде, велике заграде, средње заграде, упитне заграде, кукасте заграде, правоугаоне, отворене и затворене велике заграде* и сл. Занимљиво је и то да су средњошколци показали доста боље познавања назива за *витичасту заграду* { } од студената (76% наспрот 52,7%), док су студенти као допунске одговоре нудили и: *велике заграде, угласта заграда, скуп, средња заграда, вијугава заграда, угличаста, кукаста, крива, вертикална*.

2.7. Знак за *неједнакост* (\neq) добија сличан проценат препознавања код студената и средњошколаца, у скоро идентичних 88% и код једних и код других овај знак се именује као *знак за неједнакост, није једнако, неједнако*, али налазимо и другачије одговоре, типа: *различито, није исто, знак разлике, антоним, супротно, супротност, знак за разједначавање, једно друго искључује* и сл. Знаци за *процент* (%) и *промил* (‰) наилазе на добро распознавање и исправну номинацију, 100% студената понудило је неки од тачних одговора за *процент* (од тога 27% били су одговори *посто*, а бележимо чак и неколико одговора *одсто* и *постотак*, без иједног за *насто*, што је трећа варијанта коју нуди *Правпис*). Знак за *промил*, ипак, међу студентима бележи нешто мањи степен правилног именовања него код средњошколаца (89,5% напрема 95,5%), уз чак десетак анкетних листића без одговора, и ретким одговорима типа *посто степен* или *1/1000*.

2.8. Последњи задатак у анкети био је да се правилно графички прикажу и именују акценти српскога језика. Иако смо очекивали да студенти, који кроз часове фонетике и акцентологије долазе у додир са конкретним акценатским вежбама, покажу значајније боље знање од средњошколаца, који су се са акцентима тек површно упознавали, ипак резултати су све само не охрабрујући. Студенти јесу остварили нешто боље проценте именовања акценатских знакова, али свеукупан утисак после прегледане анкете јесте забрињавајући. Најбољи степен препознавања има *дугосилазни* акценат – 91.6%, за разлику од средњошколаца где је 67%; на другом месту је *краткосилазни* са 79% (код средњошколаца је 46,5%); на трећем *дугоузлазни* са 72% (док је код ученика био 60%), а на последњем *краткоузлазни* са 65,9% (где код средњошколаца бележимо 42,5%). Међутим, овако изложене цифре и даље приказују само релативно, али не и фактичко стање, које је много поразније, нпр. већину одговора за *краткосилазни* акценат смо уважили иако акценат није био правилно графички обележен. Иако је код друга три акцената било мање таквих проблема, ипак је утисак да на трећини анкетних листића постоји некаква погрешка у вези са графичком ознаком акцената (ако изузмемо неколико анкета где је овај упит остао потпуно празан). Такође, присутна су и честа огрешења о писање акценатских назива, називи се пишу као: две речи (нпр. *кратко силазни*, *дуго узлазни*); као полусложенице (*кратко-силазни*), постоји недоумица у вези са називом акцената (нпр. *силазни акценат*, *узлазни* и сл.), а учестало је и мешање акцената, нпр. у многим студентским анкетама *краткосилазни* и *краткоузлазни* акценат су заменили места, исто као и *краткоузлазни* и *дугоузлазни*. Донекле поразно делује податак о тек шестини анкетних листића (од 144 испитана студента) са правилно именованим и графички означеним акцентима.

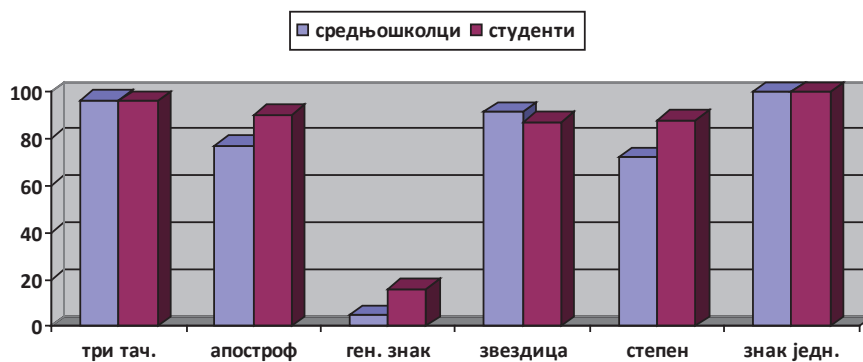
3. Закључна разматрања

3.1. Након сумирања резултата наше анкете, која обухвата упоредно сагледавање студентских и средњошколских одговора, можемо закључити да су резултати задовољавајући, али да могу бити и бољи, показујући неке очигледне пропусе не само у настави правописа већ и акцената српског језика. Студенти су уопштено имали добре одговоре на одређене захтеве у вези са помоћним интерпункцијским знацима, међутим, у одређеним захтевима показали су мање знања од средњошколаца. Нпр. средњошколци су имали већи проценат тачних одговора на упите *угласте* и *витичасте заграде*, *промил*, *звездица*, док су студенти показали боље познавање употребе *апострофа*, *степен*, *знакова за упућивање* и *знакове порекла*. Посебан проблем на оба нивоа образовања, а што је нарочито уочљиво на високошколском нивоу филолошког типа, јесте (не)познавање акцената и генитивног знака.

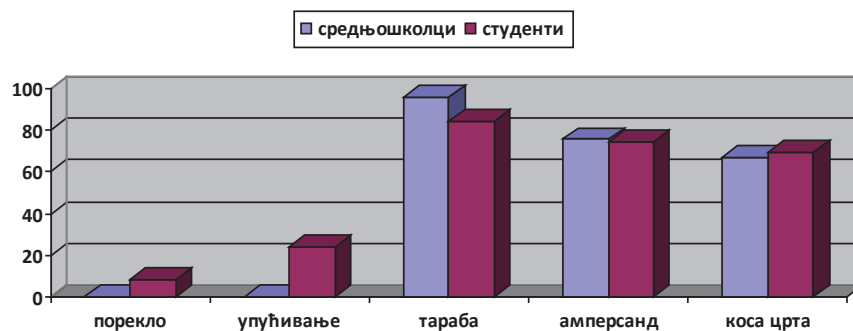
3.2. Ово истраживање указује нам на потребу да се, пре свега, у настави правописа поклати посебна пажња називима и употреби помоћних интерпункцијских знакова и разједначавању њихових функција у лингвистици од оних

које имају у математици. То се може постићи разноврснијим примерима (што подразумева и већи ангажман предавача који ће морати да припрема примере којих нема у уџбеницима и правописним приручницима) и активним учешћем ученика и студената у процесу вежбања и утврђивања. Нужно је да наставник коментарише правописно знање ученика и изван правописних вежбања (Марковић 2016: 71), као и благовремена упућеност у релевантну правописну литературу. Такође, слабости исказане у познавању акценатских знакова, поготово код студената, могу се отклонити систематичнијим вежбама у којима ће се тражити да студенти чешће сами акцентују текстове писмено. У овој фази важно је у наставни процес укључити и речнике српског језика, посебно Речник САНУ, који може постати важна „дидактично-методолошка алатка у активној и функционалној настави српског језика и књижевности” (Новокмет, Богдановић 2015: 174), поготово у експликацији употребе различитих помоћних знакова, али и акцената српског језика. Наставни план и програм који се односи на правопис, на свим нивоима образовања, мора се додатно систематизовати и конкретизовати вежбањима посебног типа, како би се успоставио континуитет ове наставне јединице кроз све нивое образовања.

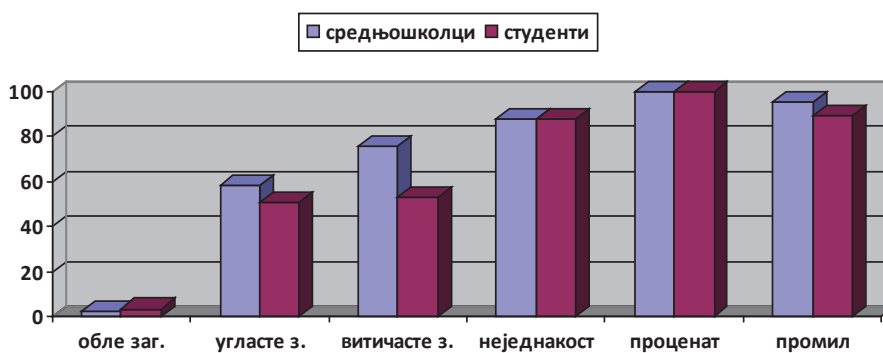
Графикон 1: Графички приказ тачних одговора студената и средњошколаца за упите: три тачке, апостроф, генитивни знак, степен и знак једнакости.

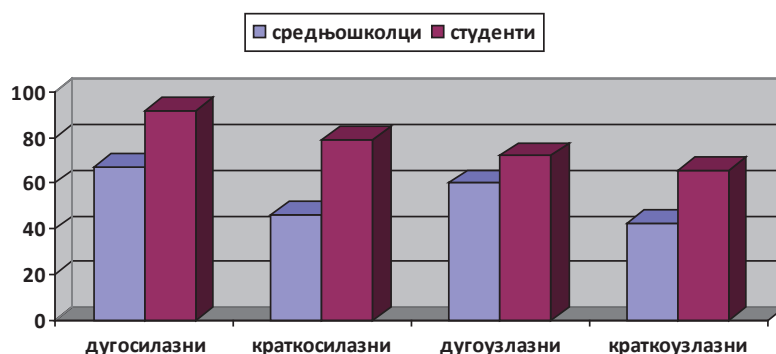
Графикон 2: Графички приказ тачних одговора студената и средњошколаца за упите: знакови порекла, знакови упућивања, тараба (хештег), амперсанд, коса црта.

Графикон 3: Графички приказ тачних одговора студената и средњошколаца за упите: обле заграде, угласте заграде, витичасте заграде, знак неједнакости, проценат, промил.

Графикон 4: Графички приказ тачних одговора студената и средњошколаца за упите у именовану и обележавању акценатских знакова

3.3. Четири графика нам потврђују да студентско знање у целини није знатно боље од средњошколског. Наиме, истраживање је обављено са студентима прве године и њихово напредовање у односу на знање средњошколаца није задовољавајуће. Истина студенти су били бољи код познавања следећих интерпункцијских знакова: *апостроф*, *генитивни знак*, *степен*, *знаци порекла*, *знак упућивање*, *кос црта*, *обла заграда* и *знаци за акцените*. Уједначено знање студента и средњошколаца забележили смо у познавања ових знакова: *три тачке*, *знак једнакости*, *амперсанд*, *знак неједнакости* и *знак за проценат*. Ипак, као неочекивано, забележили смо и случајеве у којима је знање средњошколаца боље од студентског (*звездица*, *тилда*, *тараба*, *угласта заграда*, *витичаста заграда*, *неједнакост*). Овај податак опомиње и не може се оправдати. Резултати сведоче да знање наших студената о именовану помоћних интерпункцијских знакова није добро и ово је податак који се не сме запоставити, већ нас обавезује да се ово поправи.

ЛИТЕРАТУРА

Брборић 2004: Вељко Брборић, *Правопис српског језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет.

Брборић 2015: Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Брборић 2016: Вељко Брборић, *О српском правопису*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Брборић, Новокмет 2017: Вељко Брборић, Слободан Новокмет, „Познавање помоћних интерпункцијских знакова код ученика средње школа”, *Књижевност и језик* LXIV, 1–2, 201–219.

Дешић 1994: Милорад Дешић, *Правопис српског језика, Приручник за школе*, Земун–Никшић.

Дешић 2015: Милорад Дешић, *Правопис српског језика – школско издање*, Београд: Klett.

Марковић 2016: Лидија Марковић, необјављен мастер рад: *Употреба помоћних интерпункцијских знакова код средњошколаца (Гимназија у Младеновцу, Девета београдска гимназија)*, Београд.

Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником* (израдила правописна комисија), Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.

Правопис 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика, I. Правила и њихови односи, II. Речник уз правопис*, Нови Сад: Матица српска.

Правопис 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, измењено и допуњено издање [редакција измењеног и допуњеног издања: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић], Нови Сад: Матица српска.

Новокмет, Богдановић 2015: Слободан Новокмет, Маријана Богдановић, „Примена Речника САНУ у средњошколској настави српског језика и књижевности”, *Књижевност и језик*, LXII/1–2, 173–187.

Veljko Brborić
Slobodan Novokmet

NOMINATION OF SUBSIDIARY ORTHOGRAPHY SIGNS WITH STUDENTS
OF PHILOLOGY

Summary

The subject of our paper is nomination of subsidiary orthography signs (lesser use in Serbian orthography) with students of philology (mainly Serbian language students). Some of this subsidiary orthography signs don't have a standard nomination in Serbian orthographic literature. The aim of our paper is to determine various nominations for this signs, and to estab-

lish level of recognition with students of Serbian language as well as to compare the level of knowledge between secondary school students and university students. All conclusions of this paper are based on questionnaire filed by 144 students of Serbian language.

Key words: orthography of Serbian language, subsidiary orthography signs, students, accents